

# ЛИК СЛАВУЈА РАЗБОЈНИКА У РУСКИМ БИЉИНАМА

DARYA VOYVODICH  
*Uniwersytet w Nowym Sadzie*

## THE CHARACTER OF NIGHTINGALE THE ROBBER IN RUSSIAN BYLINAS.

The paper analyses the character of Nightingale the Robber in Russian epic poems (bylinas) by the following points: 1) character's name and epithets, 2) his look, 3) his family, 4) the ways the character appears in the poems, 5) his physical abilities and weapons, 6) character's gender (grammatical and natural), 7) character's staying place, 8) the damage the character is making, 9) his fights, 10) personal characteristics, 11) similar characters in other poems. The analysis indicates a folk tendency to replace mythological stories in bylinas with historical ones. The example of this tendency is the part where the former mythological guardian of the border between the two worlds becomes a state enemy who blocks the road to Kiev. Despite the need to incorporate historical and realistic elements into bylinas, that process is not finished and thanks to this we can now see some parts of the original story.

**Keywords:** *Nightingale the Robber, Solovei, bylinas, Russian language, mythology, epic poems*

## 1. УВОД

1.1. Лик разбојника који преграђује пут, као што је Славуј разбојник у биљинама о Иљи Муромцу, може се, сем у руском епском народном стваралаштву, срести и у другим културама, на основу чега се може закључити да је то универзална појава. Тако у грчкој митологији разбојник Прокруст сачекује људе на путу и одводи их до постеље, која им је или премала или пак превелика, да би их затим прилагођавао на мучне начине величини кревета у ком се налазе (Токареv 1997: 337). Из исте митологије, према једној варијанти мита, познат нам је и лик другог разбојника – Скирона, који баца путнике у море циновској корњачи да их поједе (Токареv 1997: 445). Сем њих ту су и други разбојници који су се нашли на путу Тезеју, грчком митолошком јунаку: Перифет, који би ударао путнике металном палицом и на тај начин их усмрћивао (Токареv 1997:

303), Синис – познат по везивању људи за два савијена бора који би их, приликом исправљања, растргли на пола (Efimovich 1890–1907), Керкион, који је терао путнике да се боре с њим, а затим их убијао (Токарев 1997: 640). У српској епској поезији у улози оваквог типа разбојника јесте Муса Кесеџија: он преграђује путеве и не дозвољава ником да прође туда, отимајући благо и убијајући царева поданике (Karadzic 2006: 326). Мотив *преграђивача путева* може се срести не само у митологији и епским песмама већ и у хришћанству, на пример у Јеванђељу по Матеју (NT 2003: 24–25), где се спомињу *два бјесомучника (...)* тако *опака да не могаше нико проћи путем оним* (NT 2003: 24).<sup>1</sup> Сви ти друмски разбојници бивају побеђени на овај или онај начин од стране лика који рашчишћава путеве, односно доводи у ред ствари које су дуго времена мучиле народ. Другим речима, пораз разбојника је само једна победа у низу других које остварују главни народни јунаци: Иља Муромец, који побеђује Славуја, Тезеј, који решава људе Прокруста, Скирона, Перифета, Синиса и Керкиона, Марко Краљевић, који убија Мусу Кесеџију, Исус, који тера демоне из *бјесомучних*.

1.2. Сам лик Славуја разбојника је у мањој или већој мери привлачио пажњу многих научника, међу којима су најистакнутији В. Јагић, В. Ф. Милер, Вјач. В. Иванов и В. Н. Топоров, В. Проп, Б. Путилов.<sup>2</sup> О настанку, односно пореклу Славуја разбојника, као и о томе ко је он заправо, постоје многе претпоставке и тврдње. Међутим, јединственог мишљења о овом митском бићу нема, што га чини једним од најзагонетнијих ликова руског епског стваралаштва.

О Јагићевој теорији у вези са Славујем разбојником пише В. Ф. Милер. Наиме, Јагић сматра да се лик Славуја разбојника развио од оног дела лика Соломона који представља чаробњака и да је првобитно Славуј био *богатырь*, а да су се тек касније, под утицајем имена које је од *Соломон* прешло у *Соловей*, у његовом лику појавиле нељудске, односно птичје црте. Међутим, Милер у потпуности оспорава ову теорију редом оповргавајући све додирне тачке између Славуја и Соломона које је наводио Јагић (Miller 1892: 98–99). Исто тако се не слаже са становиштем да су птичје особине Славуја заправо резултат наслојавања под утицајем имена.

Осим Јагића, Милер у свом раду спомиње и М. Халанског, који Славуја разбојника повезује са ликом Зигурда из германских предања о Тетлејфу<sup>3</sup>, као и Ф. Буслајева, који историјску основу за настанак лика Славуја види у разбојнику Могуту, који се спомиње

1 У јеванђељима по Марку и Луки овај догађај приказан је нешто другачије: говори се о човеку који је био запоседнут демонима и живео у гробовима, али није преграђивао пут, односно онемогућивао пролаз другим људима (в. NT 2003: 81–82, 133–134).

2 О њиховим теоријама у вези са Славујем разбојником в. у даљем тексту.

3 Више о датим предањима в. Efimovich 1890–1907.

у Никоновском летопису из XVI века (Miller 1892: 101). Милер се слаже са Буслајевљевом теоријом и наводи да историјско у Славују разбојнику треба тражити баш у случајевима који се везују за разбојнике, те да је највероватније неки неруски чудовишни лик моћног бића услед јаког развоја разбојништва тада у Русији био преосмишљен као разбојник. Међутим, због конзервативности народа тај лик разбојника није избрисао црте чудовишта и на тај начин се створио загонетни лик Славуја. Само порекло Славуја разбојника Милер доводи у везу са иранским предањима о походима Рустема и Исфендиара. Он подробно објашњава на који начин се могао створити данашњи лик Славуја од различитих ликова (птице, јунака и чудовишта) наведеног предања.<sup>4</sup> Према Милеру дошло је до накнадне измене приче, чије су се одвојене епизоде стопиле незграпно у једну (Miller 1892: 102–107).

Вјач. Иванов и В. Топоров Славуја разбојника повезују са Велесом, змајоликим противником бога громовника, сматрајући да се замена Велеса Славујем може објаснити ликом пернате змије на дрвету.<sup>5</sup> У вези са именом Славуја они наводе преписе (*Сказания о Мамевом побоище*) где се у набрајању богова након Перуна, уместо очекиваног Велеса, наводе имена као што су *Салават, Соловат, Савит* и *Кавата*. У тим именима Иванов и Топоров виде искривљено име *Велес*, објашњавајући да се са фонетске стране *Соловей, Соловат* итд. могу посматрати као резултат табуистичке метатезе, што није редак случај када је реч о преласку виших божанстава (богова) у ред злих сила (Ivanov & Tорогов 1973: 61). У митолошким речницима у вези са овом темом углавном се наводе закључци Иванова и Топорова. Међутим, у новије време појављују се и критике њихове теорије основног мита, што за собом повлачи и тачност њиховог тумачења лика Славуја разбојника (Клеун 2004).

Проп сматра да је Славуј разбојник генетски везан за ону епоху кад је човек још увек веровао у постојање двају светова, између којих су се налазиле границе и њихови чудовишни стражари у облику летеће звери или пак птице. Касније је ово зооморфно митолошко биће, услед уношења историјског у биљине, постепено добијало људски облик. Међутим, тај процес се није завршио до краја: он се зауставио када су фантастична чудовишта почели да смењују реални историјски непријатељи. Тако Славуј није добио у потпуности људски изглед, али није остао ни у облику птице (Прорп 1958: 246–257).

4 Прототипима Славуја разбојника, односно његовог лика где се спајају јунак, птица и чаробњак, Милер сматра следеће ликове иранског предања: Кергсар и Аулад (прототипи јунака), Симург (прототип птице), дивови (прототип чаробних својстава). Милер уз све ово каже и то да је могуће да грешни у навођењу прототипа, али да порекло Славуја разбојника од ове иранске приче сматра тачним.

5 У основи тога лежи Ивановљева и Топоровљева теорија о основном миту чији је сиже борба са змајем, односно борба Перуна са Велесом, што је нашло одраза и у епском стваралаштву, где су описане борбе јунака са змајем. Више о томе в.: Tokarev (vol. 2) 1997: 450–456; Ivanov & Tорогов 1974: 86.

В. Проп у својој књизи *Русский героический эпос* наводи и мишљења неких других аутора у вези са тумачењем лика Славуја разбојника. Тако, на пример, В. Стасов повезује Славуја са средњеазијским вишеглавим Иелбегеном, док О. Милер у звиждуку Славуја види вихор, невреме, олују, а у њему самом и његовом гнезду – кишни облак који заклања сунце, тј. кнеза Владимира. А. Потербња је мишљења да је Славуј заиста разбојник, односно разбојник у правом смислу те речи, а да су храстови на којима седи и звиждук само поетска хипербола. Символ смрти у Славују види Н. Коробка, и пореди га са античким Хароном, који превози душе у Хад (Прорп 1958: 573–575).

Сличних погледа као В. Проп је и Б. Путилов. Он у Славују види остатке некадашњих представа о фантастичком стражару границе између овог и оног света, као и нову тенденцију ка историзовању сижеа биљина, где Славујева недела попримају антинародни и антидржавни карактер. Сем тога, о самом лику овог разбојника Путилов каже да је хибридан, а да се људско и животињско (птичје) у њему у потпуности поклапају једно с другим (Putilov 1971: 65–66, Putilov 2008: 147).

1.3. Лик Славуја Разбојника, као што смо споменули на почетку, среће се у руском епском народном стваралаштву, пре свега у биљинама. Међутим, овај лик се појављује и у бајкама о Иљи Муромцу, које највероватније воде порекло од истоимених биљина. Биљина о првом путовању Иље Муромца, чији сиже укључује и борбу са Славујем, једна је од најраспрострањенијих и најпопуларнијих на територији Русије, а у облику бајке позната је и суседним народима – Белорусима, Украјинцима, Јакутима, Чувашима и другим народима бившег СССР (Прорп 1958: 247).

Када је реч о ликовној представи Славуја разбојника, можемо рећи да је он у већини случајева приказан као човек, често са монголоидним цртама лица, иако постоје и тзв. *народне слике* (рус. *лубочные картинки*) из XVII–XVIII века где овај лик изгледа попут типичног представника пољске шљахте.<sup>6</sup> Исто тако је, додуше доста ретко, Славуј разбојник код неких аутора представљен попут чудовишта: или као чудовишна птица, или пак као човек-птица.

1.4. У нашем раду биће извршена анализа лика Славуја разбојника на основу 35 биљина<sup>7</sup> из нама доступних зборника, које у току анализе наводимо у виду следећих скраћеница:

6 Све ово нам указује на то да се непријатељ у биљинама често асоцира са државним, историјским непријатељем, што се одражава и у ликовном стваралаштву.

7 Како у зборнику Рибњикова тако и у зборнику Гиљфердинга постоје записане песме о Славују разбојнику од истих певача (Рјабинин, Сарафанов, Никитин). Пошто се те 3 биљине у наведеним зборницима међусобно мало у чему разликују, нисмо их двапут убрајали у коначан број анализираних биљина. У супротном би их било 38, место поменутих 35.

- (1) Hilf. (*Онежские былины*, записанные А. Ф. Гильфердингом, т. I–III)<sup>8</sup>;
- (2) Grig. (*Архангельские былины и исторические песни*, собранные А. Д. Григорьевым, т. I)<sup>9</sup>;
- (3) Gor. (*Горелов, А. А. Былины Печоры*, т. I)<sup>10</sup>;
- (4) Ryb. (*Песни*, собранные П. Н. Рыбниковым, т. I–II)<sup>11</sup>;
- (5) Dan. (*Древние российские стихотворения*, собранные Киршею Даниловым)<sup>12</sup>;
- (6) Kir. (*Песни*, собранные П. В. Киреевским, вып. I–III)<sup>13</sup>;
- (7) Mark. (*Беломорские былины*, записанные А. Марковым)<sup>14</sup>.

На основу садржаја анализираних песама дошли смо до следећих тачака које, по нашем мишљењу, најпотпуније одражавају структуру лика Славуја разбојника: (1) име и епитети уз име, (2) изглед, (3) породица, (4) начин на који се лик појављује, (5) физичке способности и оружје, (6) род (граматички и природни), (7) место пребивања, (8) штета коју наноси, (9) борба, (10) особине, карактер, (II) сличан лик у другим песмама. Управо по овим тачкама биће извршена и анализа датог лика.

## 2. АНАЛИЗА ЛИКА СЛАВУЈА РАЗБОЈНИКА

2.1. *Име и епитети уз име.* Име које се увек користи за ово митолошко биће у руским биљинама јесте *Соловей*.<sup>15</sup> Уз њега често налазимо одредницу *разбойник*<sup>16</sup> или патроним, или пак и једно и друго. Најчешћи патроним је *Рахманов(ич)* или неке варијације тога: *Рахматович*, *Рахме(н)тович*, *Рахматъевич*, *Рохманъевич*, *Рахма(н)тов (сын)*, *Ахматов(ич)*. Такође, срећемо још два патронима: *Догматъевич* и *Одихмантъев (сын) / Одихмантъевич*. Као што можемо да приметимо, патроним није руског порекла. Он вероватно има функцију да асоцира на татарско, непријатељско порекло и припадност, што потврђују и следеће речи у једној од варијанти:

8 Песме No: 3, 56, 74, 104, 112, 171, 120, 210, 212, 274.

9 Песме No: 38, 180.

10 Песме No: 58, 59, 60, 61, 62, 63.

11 Песме No: 61 (vol. I); No 103, 116, 127, 139, 191, 170 (vol. II); песме No 4, 82, 110 у овом зборнику одговарају песмама у Hilf. No 74, 104, 171.

12 Песма No 82.

13 Песме No: 1, 2, 3, 4, 5 (part III); No 1 (part IV).

14 Песме No: 1, 68, 180.

15 Некад се упоредо са тим називом користе и други: *Соловейко*, *Соловьёушко*, *Соловеюшко*. Овакве деминутивне облике не треба посматрати као израз симпатије певача према Славују разбојнику, већ као црту својствену језику биљина.

16 Ова одредница се, као и само име овог лика, појављује и у деминутивној варијанти *разбойничек*.

*Выводил Соловья да во чисто полѣ,  
Отрубил у него буйну голову,  
Буйну голову его татарскую (Hilf., No 171: 872).*

Претпостављамо да се овај патроним појавио накнадно – заједно са тенденцијом уношења историјског у биљине, на што смо скренули пажњу у уводном делу рада (Ргорр 1958: 246–255).

Певачи некад називају Славуја и *собака, вор, злодей, проклятой*. У овоме видимо тежњу да се Славуј окарактерише као изузетно негативан јунак, што поткрепљује и речи Пропа о томе да реч *разбойник*, која се користи за Славуја, не треба схватати дословно, тј. да он пљачка људе, јер се о томе нигде и не говори. Реч „разбойник“ треба схватати (...) у ширем, општијем смислу, слично томе како реч *вор* у народном језику има веома широко значење (Ргорр 1958: 250).

Некад се уз реч *разбойник* употребљавају епитети *пресильный, премогуций, явный*, чиме се наглашава колико је опасан непријатељ и противник Иље Муромца.

За Славуја се каже, иако знатно ређе<sup>17</sup>, да је и *птица рахманная*. А у једној варијанти песме упоредо са овим користи се и назив *птица – разбойник*.

2.2. *Изглед*. О изгледу Славуја разбојника песма нам не говори пуно. Име *Соловей* може да указује на припадност птицама<sup>18</sup>. Сем тога Славуј се именује и као *птица рахманная*. Уз то често се спомиње да се он налази на храсту у гнезду<sup>19</sup>, а у неким ређим варијантама<sup>20</sup> песме Иља га погађа стрелом у крило, док се у само једној песми говори како је Иља у Кијеву ставио Славуја на руку попут птице:

*Илья Муромец, добрый молодец,  
Посадил его на левую ручешку,  
Приказал ему посвистати (Kir., part III, No 3).*

17 У свега 2 (Hilf. No 210 и Ryb. No 127) од 35 анализираних песама.

18 Постоје и друга мишљења у вези са именом Славуја разбојника: с обзиром на то да реч *соловей* означава птицу која је добила назив по боји свога перја – *соловьи* (у срп. би се та боја могла описати као жуто-сива), онда би се и властито име *Соловей* могло тумачити по том основу, имајући уз то на уму да је за нека митолошка бића обојеност разликовно обележје у односу на човека; в. Radenkovich 2011.

19 Б. Путилов сматра да храст и гнездо, као стални атрибути Славуја, указују на његову птичју природу (Putilov 1971: 65).

20 У свега 3 (Gor., No 60; Kir., part III, No 1; Ryb., vol. II, No 103) од 35 анализираних песама.

На основу неких биљина<sup>21</sup> може се говорити и о изузетној величини овог бића, па тако кад Славуј разбојник падне са храста, читава земља се потресе, а вода у реци се замути:

*Как упал Соловей на сыру землю,  
Мать сыра земля да всколыбалася,  
Во Пачей реке вода с песком помутилася* (Рyb., vol. II, No 139: 292).

У једној биљини се говори и о његовом страшном погледу, што сазнајемо кроз реакцију Чуриле, који је отишао да провери да ли је Иља заиста поробио Славуја:

*Побежал Чюрило пустохващишо;  
Взглянул Соловей не по хорошему, –  
Тут Чюрило пустохвальщишишо на корачки пал* (Grig., No 38: 162).

Исто тако Славуј поседује и људске црте: говори се да има главу (*буйна голова*), косу (*желты кудри*)<sup>22</sup>, очи и уши, кроз које пролази стрела Иље Муромца, руке (*белы руки*), прса (*бела грудь*). Ово нас наводи на то да Славуј личи на човека, тим пре што се неке спољашње карактеристике птица (изузев у неким песмама где он има крила) или животиња не спомињу. Такође видимо да он има породицу, која је налик на обичну, људску, која не живи у гнезду, већ у дворима и говори људским језиком, као и сам Славуј.<sup>23</sup>

У једној варијанти песме (Hilf., No 120) Славуј је представљен и као јунак са буздованом на коњу, што га још више примиче људском изгледу. Међутим, када је реч о овој варијанти песме, ваљало би узети у обзир и самог певача, за којег Гиљфердинг каже да пева биљине сједињујући у једну песму разнородне предмете (Hilf., No 120: 636). Такође се у овој варијанти песме говори и да Славују из уста излази пламен, а из ноздрва варнице, док у једној другој биљини (Gog., No 63) налазимо да је Славуј *семиглавый змей*. Путилов за овакве варијанте песме, где се појављује тенденција да се на Славуја пренесу неке црте змаја, каже да су појединачне.

21 У 3 варијанте (Ryb., vol. II, No 139; Mark. No 1; Mark. No 107) од 35 анализираних песама.

22 Постоји једна варијанта песме (Kir., part IV, No 1) где су *цэрны кудри*.

23 О Славујевој породици говорићемо у наредном делу рада.

2.3. *Породица*. Славуј, као што смо споменули у претходном делу рада, има породицу која личи на људску. У већини случајева она се представља као многобројна<sup>24</sup>, па се тако најчешће говори да Славуј има жену и ћерке, или пак ћерке и зетове, а у нешто мањем броју песама – синове. Знатно ређе ту породицу чине само жена и ћерка, а у само једној од анализираних песама спомиње се да Славуј има мајку, за коју се каже да је *гроза великая*. Сви они обично прво покушавају да убију Иљу Муромца, а затим, на наговор самог Славуја (или жене<sup>25</sup> или једне од кћери), покушавају да умилоствиве Иљу различитим скупотеним даровима и тако откупе Славуја, али безуспешно.

Славујеву породицу одликује и изузетна физичка снага. Најчешће ту снагу показује најстарија кћи приликом напада на Иљу:

*Тут ударила-то палицей тяжолою –  
Палиця была у ей в сорок пуд –  
Как его-то ведь доць да Соловьева-та,  
Невнацей она его ударила;  
Цють не пал-то доброй молодець з добра коня,  
Цють не выпал из седлышка да кипарисного* (Ryb., vol. II, No 170: 480).

Иако у наведеном цитату Славујева ћерка замало успева да избаци из седла Иљу Муромца, углавном јој ни то не полази за руком, а камоли да на неки други начин науди Иљи.<sup>26</sup>

Најстарија кћи у већини биљина о Славују разбојнику заузима посебно место: осим што она најчешће напада Иљу, управо њена снага се приликом описа састава породице посебно наглашава. Сем тога, у неким песама се спомиње и њено име (*Марья Соловеевна / Соловьинова, Олена, Пелька, Катюшенька, Елена, Настасья*), што не важи за остале чланове породице, изузев у једној биљини (Ryb., vol. II, No 139) где се Славујева жена назива Акуљиним Дудентјевном (*Акулина Дудентьевна*) и за коју се, вероватно не случајно, каже да има јак глас (*зичный голос*). Када је реч о најстаријој Славујевој ћерки, занимљиво је споменути и биљину где је она приказана као превозилац преко реке:

24 Број чланова породице варира у песамама: 3 ћерке, 7 ћерки и 7 зетова, 9 синова и ћерка, 40 синова и ћерка, итд. Можемо приметити да се користе *магични* бројеви карактеристични за народно стваралаштво уопште (уп. Voyvodich 2007), па се тако не говори да Славујева породица има 14 чланова, већ се то рашчлањује на 7 + 7, или, ако их је 10 укупно, онда на 9 + 1 и сл.

25 За Славујеву жену се некад каже да је мудра и лукава (*мудрая и хитрая*), јер управо она, уколико то не уради сам Славуј, саветује децу да откупе свог оца златом и сребром.

26 У сваком случају, Славујеву ћерку, а често и читаву породицу, побије Иља Муромец.



*Приезжал ведъ он да ко Дунай-реке,  
 Ко широкою да ко глубокою.  
 За ту реку да за широкою,  
 За широкою да за глубокою,  
 Перевощицьком была да Соловьева доць,  
 Доць большая да Катюшенька (Kir., part IV, No 1: 81).*

У овом опису могли бисмо видети остатке представа о *превозиоцу* душа на другу страну реке.

У појединим биљинама пажњу привлаче и Славујеви синови: или својом бројношћу<sup>27</sup>, или необичном снагом<sup>28</sup>, или способношћу да се претварају у црне гавране са гвозденим кљуновима:

*Хочут обернуться черными воронами  
 Со теми носы железными,  
 Оне хочут расклевать добра молодца,  
 Тово ли Илью Муромца Ивановича (Дан., No 82: 241).*

Последњи пример нам приказује Славујеве синове као чаробњаке. Овде бисмо додали и то да се у једној биљини (Hilf., No 210) Славујева кћи спомиње као *Елена волшебница*. У вези са овим Проп пише да напореда са представом о Славујевој породици као о сасвим обичној постоји и архаична представа о њима као о породици чаробњака (Ргорр 1958: 254).

Уз одлике ове породице, занимљиво је споменути и једну биљину где Иља пита Славуја зашто му сва деца изгледају исто, на шта му овај одговара:

*Я сына-та выросшу, за нево дочъ отдам;  
 Дочъ-ту выросшу, отдам за сына,  
 Штобы Соловейкин род не переводилса (Kir., part III, No 4: 37).*

Проп сматра да се описом оваквог размножавања путем инцеста додатно наглашава нечиста крв Славујевог легла, које већ и својом многобројношћу асоцира са малим змијчићима које газии Добриња у биљини *Добрыня и Змей* (Ргорр 1958: 256).

<sup>27</sup> Највећи број синова је чак 40 (Рyb., vol. II, No 139).

<sup>28</sup> Када се, на пример, говори како од беса бацају претешку палицу под облаке (Kir., part IV, No 1).

Уза све ово ваљало би рећи нешто и о кући у којој живи Славујева породица. Наиме, у биљинама то никад није обична кућа, већ раскошан, велик и богат двор. Опис тог двора разликује се од певача до певача: неки му посвећују мање, а неки више пажње, као у следећем примеру:

*Был двор на семи столбах,  
На семи верстах,  
Около был булатный тын,  
В середочки был сделан гостинный двор,  
Было сделано три терема златоверхие,  
Вершечки с вершечками свивалися,  
Розсажены были сады да зеленые,  
Цвели да цвели все цветы лазуревы,  
Подведена вся усадьба красовитая* (Руб., vol. II, No 127: 156).

Како у овој тако и у неким другим биљинама спомиње се челична ограда (*булатный / железный тын*) око Славујевог двора. Међутим, у једној песми имамо потпуну слику те ограде:

*Как было около двора железной тын,  
А на всякой тыныньки по маковке –  
И по той по голове богатырския* (Дан., No 82: 241).

Овакви описи, који су чести и у бајкама<sup>29</sup>, употпуњују слику застрашујућег и опасног бића, као што је у овом случају Славуј разбојник.

2.4. *Начин на који се лик појављује.* Славуј разбојник се увек налази на једном месту: он се не креће попут змаја ван своје територије<sup>30</sup>, шта више, он је увек у једној одређеној тачки у оквиру области коју чува (на храсту), одакле пази да никог не пусти даље. Јунак се сусреће с њим тек кад приђе храсту на ком овај седи. Изузетак чине две биљине: једна (Kir., part III, No 3) – где се говори о томе како је Славуј видевши Иљу издалека полетео ка њему да га дочека својим смртоносним звиждуком, и друга (Kir., part III, No 1) – где Славуј излази у сусрет Иљи. Додајмо и то да јунак биљине не среће Славуја случајно и ненадано, већ са циљем одлази до њега, знајући тачно где се овај налази.

29 Уп. руску бајку *Василиса Прекрасная*, где су код Баба-Јаге на огради људске лобање.

30 В. биљину *Добрыня и Змей* и српску епску песму *Царица Милица и Змај од Јастрепца*.

2.5. *Физичке способности и оружје*. Иако се противник Иље Муромца зове Славуј, што нас асоцира на птицу, готово нигде се не помиње да он може да лети. О способности летења може се претпоставити само на основу неких детаља у изузетно малом броју песама, на пример, када га именују као *птица рахманная* или када се говори да га је Иља погодио стрелом у крило. И само у једној од анализираних песама се говори да Славуј може да лети, што смо спомињали у претходном делу рада.

Славујева физичка снага у биљинама нема експлицитан опис. Само у једној од анализираних песама можемо на основу неких појединости закључити да је он снажан. Реч је о сцени, када у Кијеву Славуј тражи да му се налије огромна количина вина да би могао звиждати. Тада он само једном руком подиже велику и тешку посуду у коју му је сипано вино:

*Налили ему чашу зелена вина,  
Весом чашу полтора пуда,  
Мерой чашу полтора ведра,  
Принесли к Соловьѹ разбойнику.  
Принимал он чашу единой рукой* (Ryb., vol. II, No 16: 90).

⋮

Међутим, оно што јесте снага и најбитнија одлика Славуја разбојника је његов глас. Управо он је главно и једино оружје овог бића, управо њиме он може да побије људе у једном даху:

*Все побивает вздохом единым;  
От свисту его змеинаго, от крику зверинаго  
Помирают все удалы-добры молодцы* (Ryb., vol. II, No 127: 153).

Посебна пажња се придаје врсти звука који Славуј испушта. Он није нимало једноличан и једноставан: (1) *свищет по-соловьему / по-змеинному / громким голосом / зычным голосом*<sup>31</sup>, (2) *кричит / ревет по-звериному*, (3) *рвкает по-звериному / по-туриному*, (4) *кричит покриком львиным / голосом богатырским*, (5) *шипит по-змеинному*, (6) *мызгает по-собачьему*. У једној биљини (Kir., part IV, No 1) се заједно са звуковима које Славуј производи гласом, наводи и јуначко лупање у дланове (*бьет в ладони по-богатырскому*).

31 О томе шта представља *зычный голос* код Словена и Румуна в. Radenkovich 2011.

Уколико обратимо пажњу на сваки од наведених израза, приметимо да у том низу страшних звукова пажњу привлачи следећи: *свищет по-соловьему* или, како у једној биљини (Рyb., vol. I, No 61: 349) срећемо, *защектал по-соловьиному*, где глагол *защектатъ* означава славујев цвркут, а не нечији други. Када је реч о Славују разбојнику, морамо признати да се славујев цвркут, каквим га ми данас доживљавамо, никако не уклапа у слику страшног бића. Према А. Н. Афанасјеву, оваква данашња нелогичност могла би се објаснити тиме да је првобитно значење глагола *щекотать* било *испуштање јаких, реских звукова попут славуја*, а да је тај *соловьиный щекот* раније служио као метафора за громогласне мелодије олује, грмљавине (Afanasyev 2007: 98–100, 320). На тај начин би се могло објаснити зашто се Славујев звиждук пореди са оглашавањем славуја. Ако би се ишло корак даље, онда би се могло рећи и да име овог бића води порекло од горе наведеног доживљавања славујевог цвркута. Међутим, ово не можемо тврдити јер је могуће и то да је израз *свищет по-соловьему* настао тек касније у вези са именом Славуја разбојника.

У биљинама се обично наводе три врсте звука које Славуј испушта: *змеиный, соловьиный, звериный*. Као што можемо да приметимо, овим звуковима су обухваћене све три космичке сфере: земља (*змеиный*), небо (*соловьиный*) и простор између њих (*звериный*) (Ivanov & Tорогов 1973: 77).

О снази гласа / звиждука са доста описâ се говори у биљинама: са цвећа опадају латице, дрвеће у шумама се савија до земље, стогодишњи храстови се заљуљају, тло се затресе, вода у реци се замути, људи или падају мртви или у несвест, падају куполе, куће се пољуљају или руше, стакла пуцају, цигле из димњака излећу, кров у двору одлети, трудне жене и кобиле се породе превремено у том тренутку иако бивају одведене неколико километара далеко од самог Славуја, коњ Иље Муромца се спотиче... О јачини звиждука обично се у песми говори два пута: једном на почетку песме када се описује колико је опасан Славуј, а други пут када поробљени Славуј звижди у Кијеву. Навешћемо примере за оба описа:

*А ѿ закричал-то он ведь по зверинному,  
А свистнул-то он по змеиному,  
А ино мать сыра земля продрогнула,  
А со кряжиков песочки посыпались,  
А во реченки вода вся помутиласи,  
А темныи лесы приклонилисе,  
А богатырской конь да на коленка пал* (Hilf., No 56: 300).

А скрычал-то он да гласом своим нижниим,  
 А й маковки со теремов посыпались,  
 А хрустальные околени розлопали,  
 А все ли заходили окоракою,  
 А князь-то Владимир он со стула пал,  
 А три часу он князь да без души лежал (Hilf., No 56: 303).

Овакви описи подсећају на описе појављивања змаја<sup>32</sup> у биљини о Добрињи и Змају, приликом чега се чује грмљавина и јака бука, небо се наоблачи, све се смрачи, вода у реци се замути, севају муње. И код Славуја, баш као и у горе поменутој биљини, видимо праву стихију, која настаје када митолошко биће креће у напад. Међутим, највероватније, не убија стихија људе који се усуде да прођу крај Славујевог гнезда, нити сам Славујев глас, већ страх који изазива тај звиждук заједно са појавама проузрокованим њиме у околном свету (потресање тла, савијање дрвећа до земље итд.). Ово не можемо видети тако очито на основу свих варијанти биљине, већ само на основу неких, где се говори да коњ Иље Муромца поклекне од великог страха, који је изазван звиждуком. А то нам онда даје и објашњење зашто Славујев звиждук не утиче на храброг Иљу.

Осим овакве упечатљиве способности звиждања, која строго чува идентитет Славуја, неке варијанте песме говоре и о томе колико и како Славуј може да попије<sup>33</sup>:

Уж выпивал ён тут чару зелена вина,  
 Зелена вина полтора ведра,  
 Уж выпивал он чару на единый дух (Hilf., No 212: 1003).

Ово нас донекле повезује са једним ликом из друге биљине (*Илья Муромец и Идолице*). Реч је о Идолишчу, који се одликује тиме што једе и пије у огромним количинама.

2.6. Род. Славуј разбојник је увек мушког рода, како граматичког, тако и природног. Уз то се говори о томе да има жену и децу, што несумњиво указује на природни мушки род (пол).

32 У вези са змајем можемо рећи да он у свом древном облику представља природне стихије, а управо стихије ватре, воде, планина и небеских сила – кише и грмљавине (Ргорр 1958: 189).

33 У неким варијантама ове биљине наведено је да Славуј – када га Иља Муромец доведе у Кијев – тражи (пре него што ће звиждати) да му се да вина.

2.7. *Место пребивања.* У свим варијантама биљине о Иљи Муромцу и Славују разбојнику говори се да се Славуј налази на великом храсту<sup>34</sup> или храстовима (*столетние, вековечные*), чији се број разликује од песме до песме: 12, 9, 7, 6, 3, 1. Често се спомиње<sup>35</sup> да је на храстовима и гнездо у којем седи Славуј. Пут до тамо је зарастао травом, шумом, и да би се стигло до Славуја обично се мора проћи кроз шуме и мочваре<sup>36</sup>, а затим прећи и река. У песмама се срећу различити називи свих тих места. Тако су шуме – *темные леса Брынские / корбы дремучие / леса дремучие*, мочвара или мочваре су *грязь Черная / Смородинская / Смоленская / топучая* или *болота зыбучие / дыбучие*, а река је – *речка Черниговская, река Смородина*<sup>37</sup>, *речка Черная, Пачей река*. Из неких песама сазнајемо о њеној ширини и дубини: *в ширину река она в шесть же верст* (Hilf., No 210: 987), *в ширину ровно три версты, / в глубину глубока очень* (Ryb., vol. II, No 127: 153). Неколико пута се спомиње и да се Славујево гнездо налази, осим на храстовима, и покрај искривљене брезе (*у березы покляпыя*) или на двама таквим брезама (*на двух березах на покляпых*). У неким варијантама биљине спомиње се и планина, као једна од препрека на путу до Славуја: *гора крутая / Сионская / Сарачинские горы*.

У оваквим описима места може се уочити сличност са биљином *Добрыня и Змей*: змај се налази крај широке, дубоке реке (најчешћи назив за њу је *Пучай река*) и планине (чији је најчешћи назив *Гора Сорочинская*).<sup>38</sup>

Овде је битно споменути да се река у биљинама појављује као последица традиционалне представе о реци као граници између овога и онога света (Pgorp 1958: 188). Стога можемо рећи да се Славуј повезује са змајевима некадашњим схватањем о чувару границе између два света. У прилог томе навешћемо пример из биљине где се таква представа нешто боље сачувала, и где се може наслутити чувар реке-границе јасније него у другим варијантама песме.

У тој биљини видимо да Славуј седи баш крај моста<sup>39</sup>, јединог места где се може прећи река, и не пушта никог да прође даље:

34 Храст се често повезује са дрветом света, чија трочланост представља бесмртност, живот и смрт. Међутим, дешава се и то да се дрво поистовећује само са смрћу. Стога вероватно није случајно да се Славуј, као носилац смрти, налази управо на храсту (Ivanov & Tорогов 1965: 82).

35 У 10 од 35 анализираних песама.

36 Шуме представљају места где живе бића непријатељска човеку, као што је, на пример, *леший*. Варијанте шуме могу бити и мочваре, раскрснице и сл. (Ivanov & Tорогов 1965: 174).

37 Ово је најчешћи назив за реку.

38 Као што можемо да приметимо, наведене називе реке и планине можемо срести и у неким од назива места која се везују за Славуја.

39 Мост који се спомиње у појединим варијантама биљине о Иљи Муромцу (*калинов мост*) може се срести и у руским народним бајкама, као нпр. у бајкама *Бой на калиновом мосту* и *Буря-богатырь Иван коровий сын*. Обично тај мост чувају змајеви.

А у той же речки да у Смородинки  
 У ей нет переброду да часто-мелкого  
 Да нет перескоку да часто-уского;  
 У ней есь через ей один каленов мост.  
 У того есь у моста каленого,  
 Да сидит Соловей на девяти дубах;  
 Там не конному, не пешому проезду нет (Mark., No 107: 532).

Уз ово је занимљиво споменути и варијанту песме (Kir., part III, No 1) где Иља прелази преко реке Смородине тек након што је поробио Славуја и прошао његову кућу, из чега можемо закључити да се Славуј налазио пре реке и тамо чувао пролаз.

Овде би се ваљало подсетити речи В. Пропа које смо наводили у уводном делу рада – да је Славуј везан за оно време када се веровало у постојање два света на земљи, њихових граница и чувара тих граница у облику чудовишта (Ргорр 1958: 254).

2.8. *Штета коју наноси.* Штета коју Славуј разбојник наноси састоји се у томе што је преградио пут ка Кијеву, којим већ 30 година не да ником да прође. Сем тога, у неким варијантама ове песме се говори да је убио много јунака и обичних људи који су покушали проћи туда. Осим чувања путева по цену туђих живота, он никакву другу штету не наноси, као што то раде нека друга нељудска бића у биљинама: отимање девојке и народа уопште (змај из биљине *Добрыня и Змей*), опседање Кијева (Идолишче у песми *Илья Муромец и Идолище*), намерно уништавање одређеног јунака посредством лукавства (Марја из биљине *Михайло Потык*). С обзиром на то да је Славуј разбојник затворио не било који пут, већ пут према Кијеву, штета коју он наноси може се посматрати као штета општедруштвеног карактера<sup>40</sup>. На тај начин некадашњи чувар границе између овог и оног света добија нову функцију – функцију државног непријатеља. Ово се може објаснити потребом да се митолошко у сижеима песама претвори у историјско, о чему пише и Проп: *Митолошки непријатељ почиње да губи своје митолошке црте и добија нови карактер, који не долази из митологије, већ из историјских односа и борбе ратног карактера* (Ргорр 1958: 196).

Уз све ово занимљиво је приметити и то да се приликом описа тога како Славуј чува пут говори да се крај њега не може проћи ни пешке, ни на коњу, нити се може пролетети. Навешћемо два таква примера из биљина:

<sup>40</sup> Штета коју наносе Змај (отимање људи) и Идолишче (опседање Кијева) такође је општедруштвеног карактера.

*А не конному, не пешему проходу нет,  
А не серому волку прорыску нет,  
А не ясному соколу пролету нет* (Mark., No 6: 348).

*Нет пути ни проезжему, ни прохожему, ни пролетному* (Ryb., vol. II., No 11: 84).

И овде, као и у опису Славујевог гласа, о чему смо говорили у претходном делу рада, можемо уочити три нивоа света: земља, небо и простор између њих. На тај начин Славуј заузима сва три дела овоземаљског простора.

2.9. *Борба*. Борба између Славуја и Иље Муромца траје доста кратко. Славуј звижди, а за то време Иља спрема лук и стрелу, којом касније успева лако да савлада противника. Често можемо срести и варијанту у којој Иља пушта зачарану стрелу, а зачарао ју је тако што јој је рекао да погоди Славуја у десно<sup>41</sup> око, а изађе на лево уво (у неким варијантама – стрела излази на леви пазух, или пак на лево око и при том се врати назад). Ређе су варијанте где Иља погађа Славуја у десно крило, а у само једној песми се говори како га је ударио палицом у груди и тако збацио на тло. Навешћемо пример из једне од биљина где Иља зачарава (*наговаривает*) стрелу:

*Ты лети, стрелка, выше лесу, выше темного,  
Ты лети, стрелка, ниже облака ходячего,  
Не падай ты, стрела, ни на воду, ни на землю,  
Полети ты, стрелка, Соловью прямо в правый глаз,  
Правым глазом, стрелка, залети,  
А левым глазом, стрелка, вылети!* (Gor., No 58: 337–338)

У коришћењу оваквих магичних предмета приликом борбе са чудовиштем можемо уочити сличност са биљином о Добрињи и Змају када Добрињи у борби са змајем помажу чаробни предмети (марама, бич). Изгледа да је у народној представи победа над чудовишним бићем, сем храбрости, неустрашивости, тражила и употребу магичних предмета јер се борба водила са натприродним, а не људским.

Када је реч о начину савлађивања Славуја, споменули бисмо једну варијанту биљине (Hilf., No 120) у којој борба између Иље и Славуја изгледа другачије него у осталим песмама: противници се срећу у пољу, где Иља брзо побеђује, оборивши

41 У биљинама се најчешће говори о томе како је Иља погодио Славуја у десно око или десно крило. Десно се у народу повезује са срећом, а лево са несрећом. Стога није случајно што се појављује епитет десно кад је реч о радњама Иље Муромца. Уп. са *леший* (биће непријатељско човеку), који се повезује са левим. Више о томе в. у: Ivanov & Tорогов 1965: 93, Каріса 2003: 35–36.



Славуја са коња. Овде би требало имати на уму да се певач дате биљине одликује тиме што у једној биљини спаја различите ствари, што смо спомињали и у делу рада где се описује изглед Славуја.

На крају биљине обично се говори о начину на који је Славуј завршио свој живот: након звиждања у Кијеву на сав глас, а не у пола гласа, како је то од њега тражено, Славуј разбојник бива кажњаван смрћу од стране Иље Муромца. Начин на који Иља убија Славуја разликује се од песме до песме. У највећем броју случајева Иља одсеца главу Славују. Међутим, у неким другим варијантама говори се да га је Иља или скидао на комаде, или заклао, или ударио о земљу, или везао коњу за реп и тако га пустио у поље. Постоји такође биљина (Рyb., vol. II, No 127) где се говори да је Славуј жив сахрањен, односно жив у земљу закопан.

Поред оваквих трагичних по Славуја завршетака, срећемо и једну песму где му се и те како посрећило. Наиме, Иља пушта овог разбојника говорећи му да више ником не причини зла<sup>42</sup>:

*Отпустил Илья Соловья вора Рахматова:*

*– Послушай, Соловей вор Рахматовиц;*

*Поезжай во свой дом;*

*Никого не обидь, вор Рахматовиц (Grig., No 38: 163).*

2.10. *Особине, карактер.* Славуј разбојник стрепи за свој живот, и кад се нађе у безизлазном положају спреман је да га искупи.<sup>43</sup> Тако Славуј покушава богатством да умилостиви Иљу. Међутим, то није уродило плодом, и он и даље остаје Иљин заробљеник. Тако поробљен он делује доста послушно. Нигде се не говори да покушава да побегне Иљи и слично. Исто тако исказује поштовање оном ко га је победио, а презир према осталима, слабијим од њега. Тако он поносно одбија да демонстрира свој звиждук када кнез Владимир то тражи, самим тим одбијајући покорност сваком ко није јачи од њега, и говори следеће:

*Не у вас-то я сегодня, князь обедаю,*

*А не вас-то я хочу да и послушати,*

*Я обедал-то у старого казака Иљи Муромца,*

*Да его хочу-то я послушати (Hilf., No 74: 444).*

42 Када је реч о оваквом крају биљине, не треба да сумњамо у то да је Славуј престао са својим злоделима јер је Иља Муромец јунак који је заувек решио народ дуготрајне беде и сумња у његову победу је незамислива.

43 Уп. са биљином *Добрыня и Змей*, где је Змају исто тако драг свој живот и на све начине покушава да га спасе.

Али, када му Иља Муромец наређује да звижди у пола гласа, Славуј га никад не слуша и звижди на сав глас, због чега га на крају Иља и убија. Зашто Славуј не слуша Иљу? Да ли зато што има такву нарав да пошто-пото учини штету, да убије све које може, иако зна да не може побећи Иљи и да ће казна за непослушност највероватније уследити, или зато што је окушао последњу прилику да се спаси, избави од Иље, надајући се да ће му овај пут то успети? Славуј пре него што ће звиждати тражи да му се дâ вино.<sup>44</sup> Говори како без тога не може да пусти глас јер је сав у ранама. Мало је вероватно да је то стварно тако, те можемо рећи да је Славуј овде прибегао одређеном лукавству: он се претвара да је скроз онемоћао како би добио вино које ће му дати снаге да буде још јачи у свом звиждању не би ли остварио оно што је наумио – да својим звиждуком учини све што може, односно да убије све присутне на гозби код кнеза, како нам то објашњава певач у једној биљини (Рyb., vol. II, No 10). Међутим, ово нам не даје једнозначан одговор на горе постављено питање: и даље не знамо да ли је овде главни руководилац и узрок таквог Славујевог понашања његова урођена зла нарав или покушај ослобађања.

У сваком случају, можемо да видимо да је Славуј паметан, поносан када је пред њим слабији од њега, стрпљив, лукав и довитљив противник, који чека свој тренутак. Ово је један од интелигентнијих ликова митолошких противника у биљинама.

У вези с наведеним указаћемо на још понеки карактеролошки детаљ из појединачних примера биљина, с тим да те црте нарави не можемо тако лако прикључити општој представи о Славују управо из разлога што се срећу у само по једној варијанти анализираних песама.

Тако о препредености Славуја говори једна варијанта песме, где он покушавајући да спаси живот обећава да ће изградити око Кијева села, улице и манастире. Међутим, Иља му не верује и убија га. Ово још додатно сведочи и о томе да је Славујева природа несумњиво зла. То непогрешиво зна Иља и зато му не верује.

Постоје још две биљине које овде ваља споменути. У једној видимо Славуја као биће жељно демонстрирања својих изванредних гласовних могућности, па тако када се у Кијеву од њега тражи да звижди, запажамо следећу ситуацију:

*Соловей разбойник разгордился,  
засвистал он во весь свист* (Kir., part III, No 3: 34).

44 У једној варијанти биљине (Рyb., vol. II, No 170) Славуј, поред вина, тражи да му и превију главу.

У другој биљини Славуј је сувише поносан да призна да га је било ко успео победити, па тако када га у Кијеву питају како га је Иља поробио, он објашњава свој пораз следећим речима:

*Вить на ту пору больно пьян я был,  
У меня большая дочь была именинница* (Kir., part III, No 4: 39).

2.11. *Сличан лик у другим песмама.* Лик као што је Славуј разбојник не појављује се ни у једној другој биљини. Он чува свој идентитет и непоновљивост, пре свега натприродном способношћу звиждања. Међутим, уз ово бисмо требали скренути пажњу и на то да Иванов и Топоров зближавају Славуја разбојника са рогатим змајем Соколом, ликом из белоруског фолклора који има гнездо на 12 храстова (Ivanov & Торопов 1974: 86). Наиме, они и у белоруском Соколу и руском Славују виде преобликованог змајоликог противника Перуна.

### 3. ЗАКЉУЧАК

У анализираном лику Славуја разбојника можемо да уочимо резултат процеса потискивања митолошког историјским, када у биљинама услед тежње ка описивању реалних догађаја и реалних историјских непријатеља митолошка бића губе своје фантастичне црте. Међутим, Славуј услед ове тенденције, поред тога што је добио реалне, није изгубио митолошке карактеристике. Све то можемо видети у неколико следећих тачака:

3.1. *Назив.* Уколико пођемо од самих назива за дато биће (*Соловей разбойник, Соловей Рахматович / Одихмантьевич* и сл., *птица рахманная*), увидећемо да се овде спајају две представе: једна о летећем митском бићу (*Соловей, птица рахманная*), друга – о реалном непријатељу (*разбойник*) чије нас име асоцира на татарско порекло (*Рахматович / Одихмантьевич*). У томе да име митолошког непријатељског бића прати назив који указује на његово страно, неруско порекло видимо потребу народа за историјским сижеом. На тај начин негативни јунак биљине постаје Татарин, односно нехришћанин.

3.2. *Изглед.* О изгледу Славуја биљине не говоре много, али оно што можемо да уочимо јесте то да се и овде митолошко и историјско стапају у једно: Славуј има како животињске (птичје) тако и људске црте. Фантастични, птичји елементи остали су само у траговима: Славуј има крила, о чему говоре само поједине варијанте песама, и сем тога, налази се на храсту у гнезду, што су стални његови атрибути. Насупрот овоме, о људским цртама сведоче Славујеви делови тела који се спомињу: глава (*буйна*

голова), коса (*желты кудри*), очи и уши, кроз које пролази стрела Иље Муромца, руке (*белы руки*), прса (*бела грудь*).

Слику о овом бићу употпуњује опис његове породице: мајка, жена, ћерке, синови и зетови су људског изгледа, говоре људским језиком (као и сам Славуј), живе у двору, а не у гнезду. Поред наведених људских особина, оваква, наизглед обична породица, има и одлике натприродних бића. О томе нам говори изузетна снага Славујеве деце (пре свега најстарије кћери), као и способност синова да се претварају у црне гавране.

3.3. *Способности*. Изузетно снажан глас и звиждук, који проузрокују праву стихију у све три тзв. космичке сфере (земља, небо и простор између њих), јесу најистакнутија црта Славуја разбојника. Управо ова фантастична способност даје Славују његову индивидуалност. Уз ово можемо да додамо да Славуј не поседује никакво друго оружје сем смртоносног звиждука. Процес уношења историјског у биљине на овом плану није достигао већи степен развијености; у супротном би највероватније Славуј имао уза себе оружје, а његово звиждање би се или у потпуности изгубило, или би представљало безначајан, споредни детаљ.

3.4. *Место*. Славуј разбојник се налази на храсту до којег се може доћи само након превазилажења одређених препрека: шума, мочваре, реке. У овоме видимо остатке некадашњих представа о чуварима граница између овог и оног света који су (према В. Пропу) имали облик летећег чудовишта. Границу између та два света представљала је река. Стога није случајно да се у појединим варијантама биљине Славуј налази испред реке (крај моста где се једино и може прећи река) и тамо чува пролаз. Овоме бисмо додали и то да јунак биљине не среће случајно Славуја, већ одлази до њега са циљем да га порази знајући тачно где се он налази. Вероватно је на исти или сличан начин поступао и првобитни јунак овог сижеа.

У вези са митолошким представама можемо споменути и храст на ком седи Славуј: он се доводи у везу са дрветом света. Сем тога, управо са њега ово митолошко биће не допушта пролаз у оквиру све три овоземаљске сфере (небо, земља, простор између њих). Уз ово бисмо још додали и то да се Славуј повезује и са шумом, где се, према народним представама, налазе натприродна бића непријатељска човеку.

Међутим, овде је процес потискивања митолошког историјским учинио своје: шума, мочваре, река и храст, где се налази Славуј, на путу су до Кијева. Они су препрека ка државном центру, а не ка оностраним свету. Ово нас доводи до следеће тачке.

3.5. *Штета*. Штета коју Славуј наноси састоји се у преграђивању пута ка важном државном центру (Кијеву), којим нико не може да прође већ 30 година. У овоме видимо покушај да се функције митолошког бића преосмисле и прилагоде историјском. На тај начин Славуј постаје државни, општедруштвени непријатељ, разбојник у ширем

смислу речи. Међутим, митолошки траг је ипак остао: Славуј без разлога запоседа пут ка Кијеву, он никог не пљачка, нити жели да покори и освоји Кијев, он само не да ником да прође даље од места крај реке на ком се он налази. Да је историјско у потпуности преовладало, Славуј би имао неку материјалну корист од свог преграђивања пута. Међутим, није тако, и његова функција стражара одређене границе остаје и у времену када је митолошко требало да буде избрисано.

3.6. *Борба.* Када је реч о борби између Иља Муромца и Славуја разбојника, можемо запазити да она доста кратко траје: Славуј звижди, након чега га Иља погађа стрелом. У тој борби постоји детаљ који се повезује са фантастичним. У питању је зачарана стрела уз помоћ које Иља побеђује свог противника. Само изговарање магичних речи одводи нас далеко од свега оног што може представљати историјско и реално. Међутим, оно што је битно, јесте то да се Славуј не може победити на обичан начин – само уз помоћ неустрашивости. Неопходан је и чаробни предмет за савладавање натприродног бића. Додајмо још и то да ако се у првом делу сукоба још и очувао фантастични елемент, у другом делу, где Иља убија Славуја, фантастично у потпуности нестаје: Иља одсеца главу свом поробљеном противнику у Кијеву, потпуно реалном и историјском месту.

На основу свега горе наведеног могли смо да закључимо шта је произишло из тенденције да се у биљине унесу историјске, реалне црте и самим тим истисну митолошке: процес историзовања није извршен до краја, захваљујући чему се могу уочити неки делови првобитног сижеа које смо споменули како током анализе лика Славуја тако и у закључку.

У вези с питањем порекла Славуја разбојника ништа поуздано не можемо тврдити. За такво разматрање потребна је, по свему судећи, шира анализа која би пре свега укључивала поређење овог лика са другим ликовима народног стваралаштва не само руског него и других словенских, а вероватно и несловенских народа.

## БИБЛИОГРАФИЈА

*Скраћенице – извори:*

**Dan.:** Likhachov, Dmitry Sergeevich. *Old Russian Poems Collected by Kirsha Danilov. Moscow – Leningrad: AN SSSR, 1958.* [In Russian: Лихачев, Дмитрий Сергеевич. *Древние русские стихотворения, собранные Киршей Даниловым.* Москва – Ленинград: АН СССР, 1958.]

**Grig.:** Grigoryev, Alexander Dmitrievich. *Arkhangelsk Bylinas and Historical Poems.* Vol. 1. Moscow: Typography of the University, Strastny Boulevard, 1904. [In Russian: Григорьев, Александр

- Дмитриевич. *Архангельские былины и исторические песни*. Т. I. Москва: Университетская типография, Страстный бульвар, 1904.]
- Gor.:** Gorelov, Alexander Alexandrovich. *Pechora Bylinas*. Vol. 1. Saint Petersburg: Nauka; Moscow: Klassika, 2011. [In Russian: Горелов, Александр Александрович. *Былины Печоры*. Т. I. Санкт-Петербург: Наука; Москва: Классика, 2011.]
- Hilf.:** Hilferding, Alexander Fedorovich. *Onega Bylinas*. In 3 vols. Saint Petersburg: Typography of the Imperial Academy of Sciences, 1873. [In Russian: Гильфердинг, Александр Фёдорович. *Онежские былины*. Т. I–III. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии Наук, 1873.]
- Kir.:** Kireevsky, Pyotr Vasilievich. *Poems Collected by P. V. Kireevsky*. In 3 vol. Moscow: Society of Lovers of Russian Literature, 1860. [In Russian: Киреевский, Петр Васильевич. *Песни, собранные П. В. Киреевским*. Вып. I–III. Москва: Общество любителей российской словесности, 1860.]
- Mark.:** Markov, Aleksey Vladimirovich. *Belomorsk Bylinas*. Moscow: Provider of His Majesty's Palace Partnership of Printing by A. A. Levenson, 1901. [In Russian: Марков, Алексей Владимирович. *Беломорские былины*. Москва: Поставщик Двора Его Величества Т-во Скоропечатни А. А. Левенсон, 1901.]
- Ryb., vol. I:** Gruzinskiy, Aleksey Evgenevich. *Poems Collected by P. N. Rybnikov*. Vol. 1. Moscow: Sotrudnik shkol, 1909. [In Russian: Грузинский, Алексей Евгеньевич. *Песни, собранные П. Н. Рыбниковым*. Т. I. Москва: Сотрудник школ, 1909.]
- Ryb., vol. II:** Gruzinskiy, Aleksey Evgenevich. *Poems Collected by P. N. Rybnikov*. Vol. 2. Moscow: Sotrudnik shkol, 1910. [In Russian: Грузинский, Алексей Евгеньевич. *Песни, собранные П. Н. Рыбниковым*. Т. II. Москва: Сотрудник школ, 1910.]

#### Литература:

- Afanasyev 2007:** Afanasyev, Alexander Nikolayevich. *Mythology of Ancient Russia*. Moscow: Eksmo, 2007. [In Russian: Афанасьев, Александр Николаевич. *Мифология Древней Руси*. Москва: Эксмо, 2007.]
- Efimovich 1890–1907:** Efimovich, Ivan Andreevskiy & Konstantin Konstantinovich Arsenyev & Fedor Fomich Petrushevskiy. *The Brockhaus and Efron Encyclopedic Dictionary*. Petersburg: AO F. A. Brockhaus – I. A. Efron, 1890–1907. [http://dic.academic.ru/contents.nsf/brokgauz\\_efron/](http://dic.academic.ru/contents.nsf/brokgauz_efron/). [In Russian: Ефимович, Иван Андреевский & Константин Константинович Арсеньев & Федор Фомич Петрушевский. *Энциклопедический словарь Брокгауз и Ефрона*. – Петербург: АО „Ф. А. Брокгауз – И. А. Ефрон“, 1890–1907. [http://dic.academic.ru/contents.nsf/brokgauz\\_efron/](http://dic.academic.ru/contents.nsf/brokgauz_efron/)]
- Ivanov & Toporov 1965:** Ivanov, Vyacheslav Vsevolodovich & Vladimir Nikolayevich Toporov. *The Proto-Slav Religious Systems as Semiotic Models of the Universe*. Moscow: Nauka, 1965. [In Russian: Иванов, Вячеслав Всеволодович & Владимир Николаевич Топоров. *Славянские языковые моделирующие системы*. Москва: Наука, 1965.]
- Ivanov & Toporov 1973:** Ivanov, Vyacheslav Vsevolodovich & Vladimir Nikolayevich Toporov. “About a Problem of Authentic Late Secondary Sources in Regards to Mythology Research. (Data about Veles in North Russian Tradition and Issues about Criticism of Written Texts).” In Lotman, Yuriy Mihaylovich, ed. *Proceedings about Semiotic Systems*, no 6. Tartu: University of Tartu Press, 1973, 46–82. [In Russian:

Иванов, Вячеслав Всеволодович & Владимир Николаевич Топоров. “К проблеме достоверности поздних вторичных источников в связи с исследованиями в области мифологии. (Данные о Велесе в традициях Северной Руси и вопросы критики письменных текстов).” В: Лотман, Юрий Михайлович, ред. *Труды по знаковым системам*, по 6. Тарту: Издательство Тартуского университета, 1973, 46–82.]

**Ivanov & Toporov 1974:** Ivanov, Vyacheslav Vsevolodovich & Vladimir Nikolayevich Toporov. *Studies in Ancient Slavic Culture*. Moscow: Nauka, 1974. [In Russian: Иванов, Вячеслав Всеволодович & Владимир Николаевич Топоров. *Исследования в области славянских древностей*. Москва: Наука, 1974.]

**Kapica 2003:** Kapica, Fedor Sergeyeovich. *Slavic Traditional Beliefs, Celebrations and Rituals*. Moscow: Flinta: Nauka, 2003. [In Russian: Капица, Фёдор Сергеевич. *Славянские традиционные верования, праздники и ритуалы*. Москва: Фланта: Наука, 2003.]

**Karadzic 2006:** Karadzic, Vuk Stefanovich. *Serbian Folk Poems (1846): 3<sup>rd</sup> book*. Belgrade: Institute for Textbooks and Teaching Resources, 2006. [In Serbian: Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме (1846): књига трећа*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006.]

**Kleyn 2004:** Kleyn, Lev Samuilovich. *The Resurrection of Perun: the Reconstruction of East Slavic Paganism*. Saint Petersburg: Evraziya, 2004. [In Russian: Клейн, Лев Самуилович. *Воскрешение Перуна. К реконструкции восточнославянского язычества*. Санкт-Петербург: Евразия, 2004.]

**Miller 1892:** Miller, Vsevolod Fyodorovich. *Excursus on the Folk Russian Epic*. Moscow: Typography I. Kushnereva, 1892. [In Russian: Миллер, Всеволод Федорович. *Экскурсы в область русского народного эпоса*. Москва: Типография товарищества И. Н. Кушнерев и К°, 1892.]

**NT 2003:** The New Testament. *Holly Bible: The New Testament of Our Lord and Savior Jesus Christ*. Belgrade: Publishing Fund of the Archbishopric of Belgrade-Karlovac, 2003. [in Serbian: Нови завјет. *Свето писмо: Нови завјет Господа нашег Исуса Христа*. Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, 2003.]

**Propp 1958:** Propp, Vladimir Yakovlevich. *The Russian Heroic Epic*. Moscow: Gosudarstvennoe Izdatelstvo Khudozhestvennoy Literatury, 1958. [In Russian: Пропп, Владимир Яковлевич. *Русский героический эпос*. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1958.]

**Putilov 1971:** Putilov, Nikolay Ivanovich. *Russian and South Slavic Heroic Epic*. Moscow: Nauka, 1971. [In Russian: Путилов, Борис Николаевич. *Русский и южнославянский героический эпос*. Москва: Наука, 1971.]

**Putilov 2008:** Putilov, Nikolay Ivanovich. *Ancient Russia in Personae*. Saint Petersburg: Azbuka-klassika, 2008. [In Russian: Путилов, Борис Николаевич. *Древняя Русь в лицах*. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2008.]

**Radenkovich 2011:** Radenkovich, Lubinko. “About Loud / Stentorian Voice in the Bylinas. (Some Slavic-Romanian Parallels).” In Ivanova, Tatyana Grigoyevna, ed. *Classical Folklore Today: Conference Materials Dedicated to the 90<sup>th</sup> Anniversary of the Birth of Boris Nikolaevich Putilov*. Saint Petersburg: Dmitry Bulanin, 2011, 76–84. [In Russian: Раденкович, Любинко. “О громком / зычном голосе в былинах. (Некоторые славяно-румынские параллели).” В: Иванова, Татьяна Григорьевна, ред. *Классический*

фольклор сегодня: Материалы конференции, посвященной 90-летию со дня рождения Бориса Николаевича Путилова. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2011, 76–84.]

**Tokarev 1997:** Tokarev, Sergey Aleksandrovich. *Myths of Nations of the World*. In 2 vols. Moscow: Bolshaya Rossiyskaya Enciklopedia, 1997. [In Russian: Токарев, Сергей Александрович. *Мифы народов мира: энциклопедия*. В двух томах. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1997.]

**Voyvodich 2007:** Voyvodich, Darya Doychilovna. “Russian and Serbian Linguistic Pictures of the World through the Prism of Quantitative Relations in the Paroimyas.” In Szypielewicz, Ludmila & Iosif Sternin, eds. *Communicative Behavior*, no 28: *Communicative Behavior of Slavic Nations (Russians, Ukrainians, Belarusians, Poles, Serbs)*. Warsaw: Institute of Russian Studies of the University of Warsaw, 2007, 167–184. [In Russian: Войводич, Дарья Дойчиловна. “Русская и сербская языковые картины мира через призму количественных отношений в поговорках.” В: Szypielewicz, Ludmila & Iosif Sternin, red. *Коммуникативное поведение*, no 28: *Коммуникативное поведение славянских народов (русские, украинцы, белорусы, поляки, сербы)*. Warszawa: Instytut Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2007, 167–184].

